

ЧЛАНЦИ

Проф. др Зоран Лакић, члан ЦАНУ

РАСКОЛИ, ДИОБЕ, ПОМИРЕЊА

Наши расколи и диобе били су чести и увијек - трагични. Они су обиљежили наше најновије доба - 20. вијек. Пођимо редом: 1918. године имали смо диобе на "бијеле" и "зелене". Била су то два политички супростављена блока - који су се сукобили на питању за или против уједињења југословенских земаља и народа у јединствену државу, која је по први пут створена 1918. године. И у животу међуратне Југославије било је подјела и сукоба на страначкој основи - криза које су више него једном уздрмале земљу, њено јединство и интегритет. Подсјетимо се само атентата у Скупштини 1928. године, након чега је заведена диктатура 1929. године - укинут је Устав, распуштена је Скупштина и забрањен је рад свим политичким странкама. Велика је то била диоба - за или против овога чина. Највећа подјела је, ипак, била у рату 1941-1945. године. Била је то подјела коју са собом носи сваки грађански рат. Не каже се узалуд - нема крви без рата, док не крене брат на брата. У условима док је земља била под окупацијом букнуо је сурови рат а сукобљене стране су четници и партизани, у ствари, револуција и контрареволуција. У њиховом међусобном обрачуна било је више страдалника него у борбама против окупатора. То је тужно и трагично сазнање. Година 1948. била је још суровија. Подјеле по основу за и против Тита, за и против Стаљина - као симбола идеологизираних друштва - биле су најсуровије. Сукобили су се дојучерашњи политички ис-

томишљеници. Био је то гријех над свим грјеховима и неопростив морални прекршај. Голи оток није био само симбол диобе по основу за Тита или за Стаљина, већ и по основу оспоравања права на слободу мишљења и на живот достојан човјека. И опет је било на хиљаде уништених живота. И 1954. године био је радикалан раскол по основу "случаја Милована Ђиласа". Још није изучено колико је по том основу било страдалника. Али је реална претпоставка да је тај број морао бити сразмјеран са популарношћу овог лидера комунизма у Црној Гори и Југославији. Десетак година касније био је нови раскол - Брионски пленум и "случај Ранковић". У питању је раскол по основу личности која је била не мање популарна у Србији него што је то био популаран Ђилас у Црној Гори. Раскол по основу идеја био је знатно шири, а поготову по основу начина (морала) како је објашњен. Хрватски "маспок" био је нови раскол. Па затим политичко уклањање српских либерала одмах иза тога. Најзад 1974. године и усвајање новог Устава СФРЈ - означио је нову диобу чије посљедице још трају. И, напокон, да наведемо као својеврсну диобу и антибиروقратску раволуцију прије неколико година у Црној Гори, која је најавила такав покрет у источној Европи. У овај блок диоба морамо ситуирати и ову садашњу, најстрашнију, југословенску и српску.

Када се то све сагледа у континуитету, испада да су нам расколи и диобе судбина. То одавно притиска свијест нашег човјека, свуда на овим просторима. Није случајно што је наш познати писац једно своје запажено дјело насловио управо са - Деобе. Те бројне диобе мотивисале су и друге писце. Један наш писац из Црне Горе насловио је свој занимљиви роман са - Трудодани. Он расправља, опет, једну диобу: мале сељачке радне задруге, на силу осниване послје ослобођења 1945. године, довеле су до великих диоба, уз зачуђујуће велике репресалије. Најлошије у свему томе је што се поражена страна назива издајничком. Тако се подјеле могу да преносе из генерације у генерацију, иако диобе нијесу настајале по основу патриотизма, већ по основу идеологије. Тако долазимо до правог и необјашњивог парадокса: имамо херојску прошлост коју је творио херојски народ - колективно, али и истакнути појединци, који су обиљежили своје вријеме, а на другој страни имамо издајника - више него било који народ у свијету који је VIA FACTI имао неупоредиво мање блиставих тренутака у својој прошлости. У ствари, сувише лако етикетирамо појединце, оцјењујемо покрете и догађаје по врло проблематичним критеријумима. Задатак списатеља, посебно историчара, није да се удварају партијама и власти, своме народу и његовој прошлости, већ да о њој пишу онако како су је нашли и видјели у архивској и другој релевантној документацији.

Помирење је, у основи, прогресиван и хуманистички чин. То је настојање да се у наслеђе не оставља мржња већ истина. Младе треба ослободи-

ти мржње коју су претходне генерације разбудиле у њима својим неодмјереним и неодговорним изјавама и поступцима. Књижевност и историја, каже Д. Ћосић, довели су до тога да се дједови правдају унуцима а очеви да доказују дједи - да сви нису били хероји, односно зликовци или експропријатори (Побједа 19.5.1990.). То је, по Ћосићу, највећи пораз. Кажу да Американци сваке године празнично обиљежавају крај свога грађанског рата од прије скоро сто педесет година. У тим свечаностима учествују сви Американци - са Сјевера и са Југа, и побједници и побијеђени, и бијелци и црнци. Са те стране гледано помирење мора имати подршку, када долази у прави час, одмах након раскола и диоба. Људи се заваде, најближи рођаци, па и браћа. Добри комшије, дакле, неко са стране - покуша да их помири. То се, по правилу, чинило врло брзо - одмах послје свађе. Имамо пуно примјера да је тако и крв опроштена и да је међу дојучерашњим крвним непријатељима изграђено темељно пријатељство. У Шпанији, на примјер, одмах послје грађанског рата 1936-1939. године дошло је до помирења револуције и контрареволуције. Симбол тога је монументални споменик подигнут у славу - црвеним и црним. Сви су они дали живот за Шпанију, кажу да пише на овом споменику.

Идеја о помирењу код нас долази са великим закашњењем. Није битно ко су њени протагонисти - позиција или опозиција: битно је да нису оптерећени "кварењем историје". Идеја о помирењу лансирана је прво у Словенији прије 10-15 година, иако је то било са великим закашњењем - људи су се више дивили храбрости у вријеме једноумља, него мудрости њених протагониста.

Расправа о помирењу - данас 50 и више година касније - губи, у много чему, смисао. Актери диоба су, углавном, прошли, па се поставља питање: ко се са киме мири. Ако је ријеч о потомству једних и других, побједника и побијеђених, прво би требало утврдити да ли је оно завађено. Ако је у завади - треба видјети да ли је то по основу предака. Ако је завада посљедица разлаза политичких неистомишљеника - онда је то сасвим друго питање. Закаснеле идеје о помирењу могу имати сасвим супротан ефекат могу бити повод или позив на нове расколе и подјеле. Један наш познати историчар, недавно преминуо, записао је и ову истину: "Политичке странке често у име демистификације прошлости - подмећу нову употребу историје". Тога се треба чувати.

Идеје о помирењу увијек намећу асоцијације из даље прошлости, на пример, на разлаз са муслиманима. Познати су основни разлози тога историјског разлаза. Умјесто помирења - том народу је најчешће нуђен "повратак вјери праједовској" или истребљење - "до истраге ваше јали наше". Посљедица тога било је стално удаљавање од свога коријена. Како је вријеме промицало - удаљеност је била све већа. Тако је муслимански

народ по основу своје нове вјере дошао и до своје нове нације - само и једино на нашим просторима. Тако је данас дошло до огромне разлике - вјерске и народне и националне. Умјесто да се миримо, стално смо их гурали даље од себе. Остали су били слободари - они, пак, често потенцијални издајници. Краткотрајно их је идеја социјализма вратила заједништву. Наши муслимани су схватили да њихово гнијездо није у туђини. У рату 1941-1945. године били су на објема зараћеним странама као и сви други народи захваћени грађанским ратом. Више је потенцирана њихова колаборација са окупатором, него што су им признавани храброст и патриотизам. А било је међу њима и јунака и хероја, људи за памћење у летопису патриотизма; ипак је извјесна резерва остајала. У сваком случају, они су је у себи носили са разлогом или без разлога. Упућивани су на туђе гнијездо. Али га тамо нијесу налазили.

Идеја помирења са овим народом и данас је актуелна, поготово на подручју бивше југословенске републике Босне и Херцеговине. У њој је прије овог рата било највише Југословена. Нијесмо размишљали да ли је то била реална жеља за помирење. Политичка олигархија је то олако одбацила. Данас се у Босни и Херцеговини бори свако са сваким. Муслимани се чак боре једни против других. Покушај да се нађе прави пут, да се традиција ранијих сукоба превазиђе, да се почне корачати у будућност тешко успијева. На некакав начин, можда и нестваран, помирили су се Хрвати и Муслимани, и поред обостраних злочина и великих жртава које су једни другима починили. Вјероватно треба очекивати да дође до помирења и међу на крв завађеним муслиманима. Али као да никоме не пада на памет макар да размишља о помирењу Срба и Муслимана и да ту идеју о помирењу гради на нов начин. Познати књижевник Меша Селимовић је одавно рекао ко је и којој књижевности припада његово дјело - српској књижевности. Исо Калач, такође познати књижевник, данас чини оно што је својевремено чинио Свети Петар Цетињски - мири завађени народ. И актуелни подпредсједник садашње Босне и Херцеговине - Ејуп Ганић је "наше горе лист". Највећи број муслиманских породица добро зна своју генеологију. У сваком случају, ово питање заслужује дубљу и потпунију обраду.

Искуство са наших простора и из међународног окружења могу бити поучна и драгоцјена. Након заробљавања арбанашких првака у рату са Турцима 1862. године, црногорски књаз Никола I Петровић им се обратио ријечима: "Хасан Хоте и ти Муртезо, ви сте се јуначки борили и бранили а кад сте видјели да одбране нема ви сте се поштено као јунаци предали. Ја јунака поштујем и ја се и моји Црногорци као Срби боримо да спасемо Србе испод турског ропства. Ми робове и робље не трпимо, него гледамо да спасавамо робове из ропства. И ја у вама не гледам робове него јунаке

које је ратна срећа довела до тога да се морају предати непријатељу који ће са вама пријатељски поступати. Од овог часа ви нијесте робови јер сте дошли у слободну земљу. Из те слободне земље хоћу да идете као слободни људи своје завичају. Купите и зовите Турке и Арбанасе нека иду на нас и противу нас и ми ћемо их дочекати онако као што смо и вас дочекали. Само пазите да вас по други пут не заробимо. У том случају не јамчим за ваш живот".

И ријечи захвалности заробљених биле су пуне достојанства: "У име моје и мојих другова који се овдје до сада као робови налазимо, а сада милошћу твојом постали смо слободни људи, у име свију љубим твоју руку и твој скут као највећему јунаку и ономе Србину који зна и умије владати са једним по броју малим, а по дјелима великим и витешким народом. Заклињем ти се мојим рзом и дајем ти тврђу арбанашку бесу да већ никада моја пушка неће пуцати против Црне Горе, не од страха него од чистога поштовања и признања да сте људи мимо других људи - и по чојству и по јунаштву. И збогом, господару, дај поново да ти у име свију - руку пољубим. И нека прати срећа и част тебе и твој витешки народ".

Други примјер је можда још поучнији. У новом такозваном Великом рату, опет противу Турске, 1876-1878. године црногорски књаз Никола се обратио браћи Херцеговцима сљедећом прокламацијом: "Херцеговци! Ви сте под влашћу турском подносили нечувене муке, које сам ја вазда у дубини душе моје осјећао. Ипак слобода у којој се данас налазите, не смије вас занијети на освету према браћи својој мухамеданске вјере. Ја желим да дух братства и помирљивости завлада међу вама".

Наравно да није заборавио ни херцеговачке муслимане. Њима се посебно обратио: "Херцеговци мухамеданске вјере! Све што овдје рекох браћи Христове вјере важи потпуно и за вас. Вријеме када су наши преци примали вјеру Мухамедову и уживали особиту власт и господство, прошло је одавно. Мало помало одузео вам је све то Османлија и тешки, самовољни притисак Османлијски - почели сте већ и ви јако осјећати. Да није дошао и за вас овај сретни час и ви би сте још за мало постали раја османлијска исто као и Хришћани.

Мухамеданци! Иако сте друге вјере, ви сте браћа наша јер у жилама вашим тече српска крв. Зато ја долазим да вас ослободим исто као и браћу вашу Хришћане. У ослобођеној Херцеговини ви ћете живјети слободно. Закон ће у њој бити за свакога један и једнак бити, а за све праведан. У вјеру вашу као светињу неће нико тицати. Ја вам јемчим за то а о правичности и љубави мојој према вама - свјedoци су стотине једновјерника ваших, који су у земљи мојој и код мене налазили вазда братског дочека, гомоћи и одликовања. Ја вас позивам, дакле Мухамеданци - да не дижете

оружје противу своје једнокрвне браће Хришћана. Ако не можете већ данас са вашом браћом Хришћанима заједно борити се против Османлија, нашега заједничког непријатеља, ја вас позивам да сједите мирно. У томе случају са животом и имањем својим бићете сигурни од свакога нападаја и повреде. Ако не учините тако и ако ми свако племе и мјесто, преко старјешина својих, не изјави своју мирољубивост и оданство своје, мени ће јако жао бити, али ћу морати с вама као с непријатељем поступати.

Ја не желим и не надам се да ће до тога доћи. На против очекујем да ће доиста у народу Херцеговачком, без разлике и вјере, завладати право богатство из којег ће се подићи и развити слобода и срећа његова".

Књаз Никола I Петровић, дакле, позива све своје борце да ступају и да буду "племенити и великодушни у борби", како би ослободили "милу отаџбину своју Херцеговину, богату ризницу славних успомена велике прошлости наше и дичну перјаницу народа српскога".

Правовременим помирењем инспирисан је био и новоизабрани предсједник владе сусједне Мађарске - социјалиста Ђула Хорн који је "апеловао на помирење бивших политичких (страначких) непријатеља (супарника) - како би Мађарска могла да крене путем просперитета, без освртања на прошлост" - како је његову изјаву пренијела београдска Политика у броју од 16.07.1994. године. Сличну понуду помирења са својим политичким противницима правовремено је учинио октобра 1994. године и бивши предсједник државе Хаити - који се на тај положај вратио уз помоћ САД - свјетског жандарма. Прије повратка на Хаити, предсједник Аристид је дозволио да се безбједно са Хаитија одсели његов најљући противник и сви који су то хтјели, а затим је како биљежи наша Политика (17.10.1994. године) изјавио: "Никада више да не буде крвопролића... Не - нареду; Не - освети и Да - помирењу".

Још једном ћемо се вратити Мађарској и на њене познате догађаје из 1956. године. На тај трагични 23. октобар - садашњи предсједник Мађарске изјављује 1994. године "да нас наслеђе из 1956. године управо обавезује да се ујединимо у борби за лепшу будућност, а не да нас прошлост и даље дели. Помирење не значи стављање криваца и невиних у исту раван већ је превасходни интерес земље и целе мађарске нације".

Према "Политикиној" информацији њемачке јединице су биле на војној паради у Паризу, поводом прославе националног празника Француске 13. јуна 1994. године. Иако су биле у саставу еврокорпуса - овај чин је изазвао незадовољство и протест одређених француских кругова. Јавна реакција њемачког канцелара Кола била је сљедећа: "Реакције су потпуно нормалне. Поштујем те људе. Као Немац ја немам право да захтијевам од тих људи да забораве или опросте. Што да кажем једној ма-

јци, супрузи или ћерци - којима су син, муж или отац убијени. Ја могу само да тражим да опросте. Али, живот се наставља...".

Још поучнија је прича о помирењу са Њемцима. Помирење нуде подунавски Њемци, такозвани фолсдојчери, који су - због улоге у рату 1941 - 1945. године, одлучили да до једног напусте своје домове у Војводини и да се одселе у Њемачку 1945. године. Ријеч је о броју од око 550 хиљада бивших грађана Југославије. И то је тема за себе. Због неинформисаности, прије свега, прављене су разне шпекулације у вези са овом темом, па је пласирана вијест да Њемачка није платила ратну штету Југославији из Другог свјетског рата, наводно зато што ни Југославија није платила обештећење за око 550 хиљада фолсдојчера који су били наводно прогнани из Војводине након завршетка рата 1945. године.

Задржаћемо се само на идеји о помирењу коју је према Дуги (Београд) од јуна 1994. године, у опширном интервју понудио професор Филип Биндер: "Ми смо били у рату. И борили смо се против Срба. После рата кажњени смо за то. Сада су Срби на реду да учине нешто. Ми можемо да говоримо и да сарађујемо, али морамо да се споразумијемо. Ми Срби и Њемци, 50 година смо сатанизовали једни друге. Ја сам ... се питао: шта је од тога имала Србија, шта је од тога имала Њемачка. Ништа. Ми треба да се опаметимо, и једни другима пружимо руке... Ја сам имао српске пријатеље; свађао сам се са Њемцима: са Србима никада... Историја је била трагедија и за нас и за Србију... Ми би могли бити адвокати Србије и Срба. Јер нико их не познаје тако добро као ми... Ми тражимо контакт и узajамност. Ако се то не успостави - биће ништа. Као прије педесет година. Ја сам (тада) био најмлађи у нашој организацији. Данас сам најстарији. Ми смо последњи са којима Срби још могу да разговарају. Ми, подунавске Швабе који знамо српски језик, који читамо ваше новине, који пратимо догађаје у Југославији, ми вам једино можемо помоћи".

На ове идеје о помирењу још увијек нема јавно саопштеног реаговања са југословенске стране. Али има сличног размишљања - за сада само појединачно. Имам у виду једно писмо читаоца, објављеног у Политици - Београд 7.08.1994. године: "Мислим, а тако мисле многи да треба да покушамо да поправимо наше односе са Њемачком... У том великом народу - наћи ће се људи који не мисле као господин Геншер и његово друштво и помоћи ће нам да кажемо своју истину и поправимо слику и мишљење о нама... Били су неправедни према нама, али нисмо их ни ми ничим задужили".

Упозоравам и на расправу - *Прашћатиц, забораваћатиц или се свейћатиц* коју је организовао часопис "Источник" и објавио у броју 10/1994. Тамо је речено да је насловљено питање старо колико и људски род и да се

своди на дилему - да ли одговорити на зло другога истим злом у смислу "око за око, зуб за зуб", или како су неки учесници заговарали "слиједити Христово учење о праштању на увреде ближњих и забораву нанешеног зла". Прављена је разлика о могућности праштања и заборављања колективног зла и зла које се чини на личном плану.

За нас историчаре питање раскола, диоба и мирења - отвара једно од кључних питања рата 1941-1945. године: да ли је то био ослободилачки или грађански рат, преко кога се долази до оног главног у завадама - ради ли се о патриотизму или о издаји.

Рат 1941-1945. године је био свакако ослободилачки, јер је у величанственој борби протјеран окупатор са наших простора и ослобођена земља, не само у предратним границама, већ је извјесно и увећана. Ове догађаје не би ваљало сводити на локално - наше југословенско, јер би то значило сужавање значаја борбе. Наша борба је била антифашистичка, а југословенски фронт је био дио великих фронтова Другог свјетског рата.

Антифашизам има непролазну и међународно признату вриједност. И данас - 50 година након побједе, антифашизам доживљава нову валоризацију. Југословенски допринос антифашистичкој борби био је немерљив. Није ријеч само о великим жртвама које је поднио народ у овој борби. Југославија је међу поробљеним државама и народима у Европи прва кренула у организовану оружану борбу и поред застрашујућих њемачких репресија *100 за једнога*, што нигдје друго није примјењивано у поробљеној Европи, и поред чињенице да је та борба почела 1941. године у вријеме највеће фашистичке и нацистичке моћи. Фашистичка машинерија је до тада рушила све пред собом. Нашом борбом подстакнути су и други народи поробљене Европе да пођу истим путем. распламсао се покрет отпора у 18 европских земаља. Колективни устанак и борба југословенских народа и појединачно херојство - задивили су читав свијет. Тада се свуда са поносом изговарало име Југословена. О томе су сачувани бројни записи. Много година касније, на захтјев француског предсједника Републике да изабере најмаркантнији догађај из историје покрета отпора у Европи - министар културе му је понудио 13-о јулски устанак 1941. године у Црној Гори. Тако је овај догађај увршћен у најславније датуме историје Другог свјетског рата. За осмијех на стрелишту хероја Љуба Ђупића одавно је речено да је достојан националног симбола најхрабријих народа свијета. Последња предсмртна порука Ратка Жарића, умореног партизана, исписана је на Споменику покрету отпора Европе, који је подигнут у мјесту Комо, близу Милана. Ријечи универзитетског професора Ђурића, који је одбио понуду да под њемачком окупацијом изводи наставу на Филозофском факултету у Београду - одавно су ушле у легенду: "Ја не свирам дипле, већ предајем етику".

То сазнање о високом вредновању нашег доприноса антифашистичкој борби и појединачним херојствима родољуба - само нас чини поносним. Неразумљиво би било умањивати тај допринос и одрицати се те борбе.

И даље: Дража Михаиловић је из политичких разлога код нас означен као издајник 1941. године, након што се претходно три пута састајао са Титом и разговарао о заједничкој борби против окупатора. Крајем те године дошло је до коначног разлаза. И суђено му је послје рата као издајнику и ратном злочинцу. Савезници и читава међународна јавност никада нису прихватили такву квалификацију Драже Михаиловића и четничког покрета у Југославији. Напротив. У САД му је подигнут споменик као једном од најистакнутијих вођа покрета отпора у Европи. Филателисти свијета су му посветили маркицу која је прије коју годину објављена. У међународној јавности 1941. години Дража Михаиловић је био уврштен међу три најпопуларније војсковође Другог свјетског рата. О томе сам писао прије петнаест година у књизи *Народна власић у Црној Гори 1941-1945. године*.

Народноослободилачки покрет под вођством КПЈ борио се противу тако створеног мита о Дражи Михаиловићу, јер је у његову славу приписивана свакодневна борба НОП-а противу окупаторских јединица. Данас се опет о Дражи Михаиловићу пише као о борцу противу фашизма, али не као у вријеме рата, на штету народноослободилачког покрета и КПЈ која му је стајала на челу. Рекао бих да се тиме увећава допринос свеукупне антифашистичке борбе народа Југославије.

На примјеру грађанског рата, пак, улога Драже Михаиловића је извјесно другачија. Грађански рат је локални рат, наш југословенски. Несхватљиво је да се креће у такав раскол и диобу у вријеме када је отаџбина окупирана и када се чине репресалије 100 српских глава за једног убијеног Њемца, када усташе у НДХ врше невиђени геноцид над српским народом, у вријеме када је једноставно угрожено биолошко биће српског народа. У таквој драматичној ситуацији стварати идеолошке расколе је неразумно. Зато је и данас спорно на коме је кривица, у смислу ко је први почео братоубилачку борбу којом је олакшано окупатору да са мањим снагама држи под контролом - и бијеле и плаве, и црвене. Још у нашој историографији није објављен егзактан докуменат који би одговорио на ово питање, па се као кривци помињу и једни и други.

И четници и партизани као двије зарађене стране желели су власт за себе:

- четницима се власт обезбјеђивала обновом краљевине Југославије;

- партизанима, односно КПЈ власт се обезбјеђивала борбом за нову Југославију;

Ни једни ни други нијесу крили такво опредјељење. Напротив сматрали су да имају предност - ако то *пропагандно* објаве народу. И пропаганда је чинила свој посао. Дубља истраживања свих појава у рату 1941-1945. године откривају да су се све социјалне структуре готово у истом проценту налазиле на обје стране фронта. И када је ријеч о сељаштву, радништву или интелигенцији. То је само доказ више да су подјеле биле на политичкој и идејној основи.

Те подјеле нису настале у рату 1941-1945. године. Дубљи су њихови коријени. Самим тим није ријеч о подјелама по основу патриотизма које су карактеристичне у вријеме рата 1941-1945. године.

Оснивањем КПЈ 1919. године, југословенски комунисти су приступили III комунистичкој интернационали - Коминтерни која се до свог расформирања у 1963. години - залагала за свјетску револуцију а то значи за смјену власти револуционарним путем, диктатуром пролетаријата, непомирљивом класном борбом, црвеним терором. У првом Програму КПЈ, усвојеном на Вуковарском конгресу 1920. године, истакнуто је јасно опредјељење за "социјалистичку револуцију"... "Искуство Руске револуције учи нас да се прелаз капитализма ка социјализму врши помоћу диктатуре пролетаријата у облику совјетске власти. Само совјетска власт осигурава подизање новог друштвеног поретка". (Историјски архив КПЈ, Београд 1949. том II, страна 29). У изборној кампањи за Конституанту исте године, КПЈ афирмише и слиједи примјер - "наше руске браће" и истиче "да ће се борити за стварање велике и моћне Југославије - државе радника и сељака", у којој ће бити "један једини господар - удружени радник и сељак". (Батрић Јовановић - КПЈ у Црној Гори 1919-1941, стр. 69). Таква оријентација садржана је у свим кључним документима КПЈ "у међуратном периоду 1919-1941. Сматрало се да то може мобилизаторски дјеловати на ослободилачки дух народа у вријеме априлске капитулације земље 1941. године. Зато се и у априлу 1941. године говори да је КПЈ једина сила која је у стању да у сјутрашњим биткама народа Југославије - доведе до истинске националне слободе, до бољег и срећнијег живота у братству са другим народима - до социјализма". (Др Зоран Лакић, Народна власт у Црној Гори 1941-1945, Цетиње - Београд 1981, стр. 53). У јуну 1941. године црногорски комунисти позивају народ "у борбу за обарање трулог капиталистичког поретка и за совјетску власт, кроз коју једино можеш остварити национално ослобођење, политичку слободу и економско благостање". (С. Лакић н. д. стр. 54) Колико год ово НОВО није одговарало политици грађанских снага, толико је СТАРО било неприхватљиво за КПЈ.

На ово је актуелна југословенска власт одмах одговорила казним законима - прво тзв. "Обзномом" 1920. и одмах потом познатим *Законом о заштити државе* 1921. године како би се легалним путем бранила од насиља. У тој одбрани се користи бруталним насиљем. Хапсе се људи, пребијају у затворима, шаљу у тек отворене логоре - Билећа, Сремска Митровица, Лепоглава, Вишеград. Робијашима се организују суђења. О њима се доста писало у ондашњој штампи. Мало има података о пресудама. У јединој студији о смртним казнама у Југославији до 1941. каже се да је изречено само шест смртних казни за политичке преступе, али се не зна да ли су све извршене.

Та борба два супротстављена политичка блока води се до 1941. године са предношћу грађанског елемента, а после је 1943. године, побједом снага револуције, коју води КПЈ. У периоду 1941-1945. године био је то сукоб револуције и контрареволуције. Није, дакле, ријеч о подјели на снаге патриотизма и колаборације, без обзира што су неки више а неки мање покушавали да окупатора користе за остваривање свога коначног циља.

Интересантно је запажање да су све револуције извођене у оквиру ширих ратних конфронтација. Париска комуна, као прва у низу социјалистичких револуција, догађала се у вријеме француско-пруског рата: Октобарска револуција у вријеме I свјетског рата; кинеска револуција је кренула у вријеме Кинеско-Јапанског рата, југословенска револуција је кренула у оквиру II свјетског рата - ослободилачког рата; албанска револуција такође је кренула у исто вријеме. Контрареволуције су такође покушавале да изманипулишу општу политичку ситуацију и да је усмјере у своју корист. Такав је био случај и у Југославији 1941-1945. године. У историји су, иначе, познати примјери да се један непријатељ покушава савладати помоћу другог. Кајзерова Њемачка је обилато помагала Лењина да би лакше рушила свог љутог противника - царску Русију. Најновија истраживања говоре да је вођа Октобарске револуције отпутовао у Русију да дигне револуцију њемачким царским возом. Са истом мотивацијом Њемачка је прихватила сарадњу и са четницима и са партизанима у грађанском рату у Југославији 1941-1945. године. У обрнутом смислу и четници и партизани су покушали да изманипулишу окупатора. Десяло се, уствари, да су поражене снаге биле изманипулисане, што се за побједнике не би могло рећи.

У тој међусобној борби, у грађанском рату, није било милости за противника. Такви су нам били сви ратови - ко није са нама он је противу нас. По том основу смо наше исељеништво квалификовали као - емиграцију, а њу схватили као политичку, па преко тога и као непријатељску. Тако забрањену "емигрантску" литературу тек данас слободно читамо и за-

пажамо да у њој има доста озбиљних прилога који осветљавају догађаје 1941-1945. године из сасвим новог угла.

Наведени су, дакле, бројни примјери о расколима и диобама, о помирењу завађених, о условима када се то дешавало и разлозима који су до свега тога водили и довели. Неоспорне чињенице је тешко игнорисати. А нови судови и оцјене увијек су имали више опонената него приврженика. Свака генерација историчара носи своје бремене и даје своје судове. Она која долази биће у предности - и са становишта нових извора, и са становишта нових научних сазнања, а богами и са становишта остварених стваралачких слобода. При свим тим расколима и диобама једно мора бити више него јасно: "оне који су се међусобно мрзјели - најчешће је уништавала властита мржња".

Zoran Lakić

LES SCISSIONS, LES PARTAGES ET LES RÉCONCILIATIONS

Résumé

Dans l'histoire du Monténégro et de la Yougoslavie il y avait des scissions nombreuses et toujours tragiques. Elles se sont passées aux carrefours historiques comme par exemple en 1918, 1941, 1948. Il y avait aussi des motifs moins importants qui ont provoqué des partages tragiques sur les bases différentes: nationales, religieuses, politiques, de classe. C'est la communauté plus large qui a toujours subi une perte parce que chaque fois toute une génération des gens au comble de leur capacités créatives disparaissait. Les partages ont provoqué aussi "l'écoulement des cerveaux" à l'étranger, dont le nombre n'était pas petit et par conséquent la perte était encore plus grande. Li y avait enfin des partages étranges: en indigènes et en nouveaux venus, comme si on cherchait le partage aussi dans le domaine où il ne pouvait pas objectivement exister. Ce qui était absolument clair dans tous ces scissions et ces partages c'était - "ceux qui se détestaient mutuellement, le plus souvent étaient détruits par leur propre haine". Les réconciliations étaient faites souvent de la manière qui portait et soi même le partage nouveau.